

พุทธสื่อสาร

ผศ.ดร.สมชัย ศรีนอก

หัวหน้าภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์

ในเชิงสังคมวิทยา กล่าวกันว่า มนุษย์ เป็นสัตว์สังคม (Social Being) ที่นิยมอยู่กันเป็นกลุ่ม เป็นก้อนเป็นคณะ รวมตัวกันเป็นครอบครัว เผ่าพันธุ์ชุมชน มีการสร้างความสามัคคีเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของตนเอง และขยายขอบเขตออกไปเป็นความสัมพันธ์กันเป็นสังคมที่กว้างออกไป

การปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะต้องมีวิธีการแสดงออก ความรู้สึกนึกคิด สติปัญญา เจตคติ ถ่ายทอดในรูปแบบการดำเนินชีวิต ตลอดจนวัฒนธรรม ซึ่งวิธีการถ่ายทอดดังกล่าว เรียกว่า **“การสื่อสาร” (Communication)**

การสื่อสารทำให้สังคมมนุษย์เข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการทำให้มนุษย์รวมตัวกันเข้าเป็นสังคม กับทั้งยังมีผลต่อการดำรงอยู่และการปรับเปลี่ยนทางสังคม โดยการสร้างกฎเกณฑ์ เพื่อปรับทัศนคติตลอดจน พฤติกรรมของสมาชิกในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และเป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์

เมื่อก้าวถึงการสื่อสารในภาคของศาสนา พุทธวิธีการสื่อสาร หรือการสื่อสารตามวิธีการของพระพุทธเจ้านั้น ในเบื้องต้นควรกล่าวถึงพื้นฐานเสียก่อน เพราะหลักการสื่อสารย่อมดำเนินจากจุดเริ่มต้น ไปยังจุดหมายได้ ก็ด้วยการกำหนดปรัชญาการสื่อสารไว้เป็นแม่บท เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดทิศทางของการสื่อสารนั้น ๆ

หน้าที่ของพุทธวิธีการสื่อสารก็คือการช่วยให้มนุษย์รู้จักปัญหาและ รู้วิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง แต่การที่จะให้ผู้รับสารเชื่อถือและยินดีจะปฏิบัติตามหรือไม่นั้น ผู้ทำหน้าที่สื่อสารที่ดี ต้องเพียบพร้อมสมบูรณ์ทั้งคุณสมบัติภายใน (อัตตहितสมบัติ) ทั้งคุณสมบัติภายนอก (ปรहितสมบัติ) จึงจะสามารถสร้างความเชื่อถือให้เกิดแก่ผู้รับสารได้ซึ่งในพุทธธรรมเรียกผู้ส่งสารเช่นนี้ว่า **กัลยาณมิตร** (ปรโตโฆส) ของผู้รับสาร

พุทธวิธีการสื่อสาร เป็นการสื่อสารทั้งระบบ โดยจะสังเกตได้จากขั้นตอนการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ที่เริ่มด้วยการเรียนรู้(ปริยัติ)ปัญหาชีวิต รู้วิธีการแก้ปัญหา (ปฏิบัติ) เพื่อให้ชีวิตมีอิสรภาพ (ปฏิเวธ) ซึ่งล้วนอยู่ในระบบการสื่อสารทั้งสิ้น

ด้วยพระอัจฉริยภาพของพระองค์ในด้านการเผยแผ่พระศาสนา ทำให้พระองค์ได้รับการยอมรับ และเป็นที่ยอมรับกันดีในหมู่เมธีเจ้าลัทธิต่างๆ นักปราชญ์และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายต่างเคารพบูชา และยกย่องเทิดทูน พระองค์ ในฐานะทรงเป็นนักสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน และได้ทรงประสบความสำเร็จในงานด้านนี้เป็นอย่างดี ความยิ่งใหญ่และพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าในด้านการสอนนั้น ถ้าจะเรียกเป็นภาษาร่วมสมัย ก็ได้แก่พุทธวิธีการสื่อสารนั่นเอง

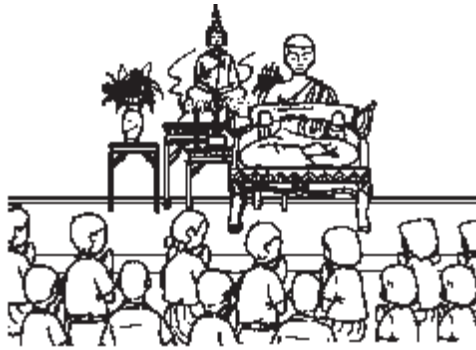
การสื่อสารทางพระพุทธศาสนาที่ใช้กับพระสงฆ์ หมายถึง การเทศน์ การแสดงธรรมะที่มีข้อมูลโดยการยกเอาธรรมะจากพระไตรปิฎกและชาดกมาแสดงอย่างกลมกลืน

การที่พระสงฆ์จะเข้าถึงเป้าหมายของการเป็นผู้แตกฉานในเรื่องแสดงธรรมะ หาเป็นการทำได้ง่ายไม่ แต่ต้องอาศัยการศึกษา เพื่อเก็บสะสมวัตถุดิบคือวิชาความรู้ในด้านต่างๆ อันได้นามว่า ศาสตร์และศิลป์ เมื่อมีความรู้พอแล้วจึงสามารถใช้ศาสตร์เหล่านั้นให้ออกมาเป็นศิลปะในการเทศน์ ศาสตร์ที่ต้องศึกษาคือปริยัติ วรรณศิลป์คือปฏิบัติแต่บนเส้นทางจากปริยัติสู่ปฏิบัติ ทั้งสองฝ่ายจะต้องผ่านขั้นตอนมากพอสมควร

ในด้านศาสตร์หรือปริยัติ นักเผยแผ่จึงจำเป็นต้องผ่านขั้นตอนที่เรียกว่า “พหุสูต” คือ

๑. **สูต** มีการศึกษาทางประสาทสัมผัสในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะในพุทธศาสนาให้ตกผลึก
๒. **ธตา** สามารถทรงจำเรื่องที่ได้ผ่านพบมาทางประสาทสัมผัส
๓. **วจสา ปริจิตา** สามารถท่องจำเรื่องบางเรื่องได้โดยเฉพาะที่เป็นหลักวิชา
๔. **มนสาอนุเปกขิตา** นำเรื่องเหล่านั้นมาคิดให้เกิดความเข้าใจเสียก่อนและความเข้าใจที่ว่านั้นจะต้องอิงหลักวิชาด้วย ไม่ใช่เกิดความเข้าใจเอาเอง โดยขาดหลักฐานอ้างอิง
๕. **ทิกฺขุญฺยา สุปปฏิวิทธา** เข้าใจเรื่องเหล่านั้นคือสามารถขบคิดเจาะลึกเรื่องเหล่านั้นด้วยความคิดเห็นของตน

การสื่อสารที่จะมีประสิทธิภาพ ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้นั้น ผู้ส่งสารต้องมีคุณสมบัติหลายประการ เราชาวนิเทศศาสตร์ ทั้งที่ศึกษาเล่าเรียนทางนี้โดยตรง หรือไม่ได้เรียนโดยตรง แต่ถ้ายังติดยึดอยู่กับหลักการของชาวตะวันตก ทำให้มองข้ามของดีตามพุทธสื่อสาร

องค์ประกอบด้านผู้สื่อสาร

การสื่อสารพอสรุปได้ ๕ ประเภทมีดังต่อไปนี้

๑. การสื่อสารภายในตน (Intrapersonal Communication) เป็นการสื่อสารของบุคคลเพียงคนเดียว เป็นทั้งผู้ส่งและผู้รับสาร มีระบบประสาทส่วนกลางทำหน้าที่ทั้งรับทั้งส่งภายในตนเอง เมื่อมีข้อมูลข่าวสารมากระทบกับระบบประสาททั้ง ๕ คือทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ประสาทและสมองจะรับวิเคราะห์เกิดภาพและบันทึกไว้ในหมวดความจำ เพื่อส่งสารต่อไป

การสื่อสารภายในตนมีหลายอย่าง เช่น การนั่งสมาธิ การคิด การวิเคราะห์ การรำพึง การร้องเพลง ฟังเพลง เป็นต้น การสื่อสารภายในตนนี้ มีความสำคัญยิ่ง ผู้สื่อสารที่ดีต้องรู้จักตนเอง ซึ่งตนเองประกอบด้วยกายกับจิต

ส่วนที่เป็นกาย ประกอบด้วยระบบประสาทแห่งการรับรู้เป็นช่องทางของสารที่จะเข้ากระทบกับจิต คือผู้รับรู้ สารคือรูปผ่านช่องทางคือ ตามากระทบกับจิต จิตรับรู้และสื่อสารกับตนเองได้ว่า นั่นคือ รูป สารคือ เสียง ผ่านช่องทางเข้ามาทางหู มากระทบกับจิต จิตรับรู้ว่านั้นคือเสียง

สารอย่างอื่น เช่น กลิ่น รส สัมผัส ก็ผ่านช่องทางเฉพาะของมันเข้ามา กระทบกับจิต จิตรับรู้ว่านั้นคือเสียง สารอย่างอื่นเช่นกลิ่น รส สัมผัสก็ผ่านช่องทางเฉพาะของมันเข้ามากระทบกับจิต จิตรับรู้และสื่อสารกับตนเองได้ว่า นั่นคือ กลิ่น รส รู้สึก เป็นต้น ผู้สื่อสารที่ดีมีประสิทธิภาพคือ ผู้ที่สามารถสื่อสารภายในตนได้ดี มีจิตใจที่ฝึกดีแล้ว

พระพุทธเจ้าตรัสความจริงข้อดังกล่าวไว้ว่า “มโน ปุพฺพังคมา ธัมมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา” เป็นต้น ซึ่งแปลได้ความว่า “สรรพสิ่งทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ มีใจประเสริฐสุด สำเร็จด้วยใจ”

นักวิชาการ ทางตะวันตกก็เห็นความสำคัญของการสื่อสารภายในตนเอง มีการศึกษาค้นคว้าเรื่อง Intrapersonal Communication ตามแนวพุทธอย่างแพร่หลายในโลกตะวันตก

๒. การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) เป็นการสื่อสารระหว่างคนสองคนขึ้นไป ส่ง-รับสารกันโดยตรงหรือแบบ ตัวต่อตัว

๓. การสื่อสารสาธารณะหรือการสื่อสารกลุ่มใหญ่ (Public or large group Communication) เป็นการสื่อสารกับคนหมู่มาก กลุ่มใหญ่ๆ ผู้ส่งสารหรือผู้พูดมีโอกาสแลกเปลี่ยนสารกับกลุ่มใหญ่ได้ยาก

๔. การสื่อสารในองค์กร (Organizational Communication) เป็นการสื่อสารของคนในองค์กรเดียวกัน เช่น การสื่อสารระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา การสื่อสารในบริษัท ในโรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น

๕. การสื่อสารมวลชน (Mass Communication) เป็นกระบวนการ สื่อสารกับประชาชนจำนวนมากที่อยู่ห่างไกลกันคนละที่พร้อมกันในเวลาเดียวกัน ผ่านสื่อต่างๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ เป็นต้น

คุณสมบัติของผู้ส่งสารที่พึงประสงค์ตามแนวทางแห่งพุทธะ

คุณสมบัติ ๗ ประการเรียกว่า **สัปปริสรธรรม ๗** ประการคือ

๑. มี **ธัมมัญญตา** เป็นผู้รู้ธรรมะคือ หลักการ หลักความจริง เนื้อหาสาระของเรื่องที่จะสื่อสาร

๒. มี **อัตถัญญตา** รู้จักเนื้อหาสาระความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ของการสื่อสารที่แน่นอน

๓. มี **อัตตัญญตา** รู้จักตนเอง รู้ว่าตนคือใคร มีความพร้อมหรือไม่พร้อมอย่างไร

๔. มี **มัตตัญญตา** รู้จักประมาณ รู้จักความพอดี การรู้จักประมาณในการสื่อสาร (Frequency) คือไม่ส่งสารซ้ำซากมากเกินไปน้อยเกินไป จึงเป็นคุณสมบัติประการสำคัญอีกประการหนึ่งของผู้ส่งสาร

๕. มี **กาลัญญตา** รู้จักเวลา ผู้ส่งสารต้องรู้จักเวลาในการสื่อสารว่า เวลาไหนควร เวลาไหนไม่ควร

๖. มี **ปริสัญญูตา** รู้จักชุมชน รู้จักสังคม ในทางนิเทศศาสตร์ เรียกว่า รู้จักกลุ่มผู้รับสาร หรือกลุ่มเป้าหมาย

๗. มี **บุคคลปโรปริญญูตา** รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคล ว่าผู้รับสารแต่ละคน แต่ละกลุ่มมีลักษณะจำเพาะเป็นของตนเอง การที่ผู้ส่งสารรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลได้นั้น ทำให้สามารถ แยกแยะผู้รับสารได้

ในทางพุทธะนั้นจัดกลุ่มเป้าหมายในการรับสารไว้ ๔ กลุ่ม เปรียบเสมือนบัว ๔ เหล่า

พุทธวิธีการนำเสนอ

พุทธวิธียังมีลีลาในการนำเสนออยู่ ๔^๑ ลักษณะ คือ :-

- ๑) **สนทสุสนหา** อธิบายให้เห็นชัดเจน แจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา
- ๒) **สมาทปนา** ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วย การชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปใช้
- ๓) **สมุตเตชนา** ใจให้แกแล้วกล้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกใจให้มีอุตสาหะแข่งขัน มั่นใจว่า จะทำให้สำเร็จ

๔) **สมปทสหา** ซโลมใจให้แช่มชื่น ราเริง เบิกบาน ไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง

ผู้ส่งสารที่พึงประสงค์หรือในทัศนคติของผู้รับสาร ในพุทธสื่อสารต้องมีคุณสมบัติของกัลยาณมิตร ๗ ประการ คือ:-

- ๑) **ปิโย** น่ารักเป็นที่ไว้วางใจและมีเสน่ห์
- ๒) **ครุ** น่าเคารพ เป็นผู้ที่มีใจหนักแน่นมั่นคง เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจที่ได้เข้าไปหา รู้สึกว่าเป็นที่พึ่งพาได้อย่างปลอดภัย
- ๓) **ภาวนิโย** นายกย่อง ในฐานะผู้ทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง
- ๔) **วตุดา** รู้จักพูด ให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี
- ๕) **วจนกุขโม** อุดหนุนต่อถ้อยคำ พร้อมทั้งจะรับฟังคำซักถามต่าง ๆ อยู่เสมอ และสามารถรับฟังได้ด้วยความอดทนไม่เบื่อ
- ๖) **คัมภีรญจ** กถิ กตุดา กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งได้
- ๗) **โหน จฏฐาเน** นิโยชเย ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย^๒

^๑ พุทธทาสภิกขุ, **พุทธประวัติจากพระโอษฐ์**, (สำนักพิมพ์อรุณวิทยา : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๓-๒๑๔.

^๒ อัง.สตุตต.(บาลี) ๒๓/๓๗/๒๙, ชุ.เถร.อ.(บาลี) ๒-๕๐๙/๑๖๙

พุทธวิธีที่ว่าความสัมพันธ์ของผู้ส่งสารกับผู้รับสารนั้นอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร พระพุทธองค์มีครบทั้ง ๔ ประการ ดังจะเห็นได้จากกรณีพระวัคกลี ที่ได้เห็นบุคลิกหรือพระรูปลักษณะของพระพุทธองค์แม้ยังไม่ได้ฟังธรรมก็เกิดความเลื่อมใส ดังนั้น บุคลิกลักษณะที่สง่างามจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่นักเผยแผ่สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นได้กับผู้ที่ได้พบเห็นอย่างเช่น พระอัสสชิเถระ เมื่ออุปติสสปริพาชกได้เห็นบุคลิกภาพของท่านแล้วก็เกิดความเลื่อมใส เป็นต้น ฯ

ความรู้ของผู้รับสารในพุทธสื่อสาร มี ๔ ประเภท ตามระดับสติปัญญา กล่าว คือ:-^๓

- ๑) **อุคฆฏิตถุญญ** ผู้สามารถรู้ได้เพียงแต่ยกหัวข้อขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที
- ๒) **วิปจิตถุญญ** ผู้สามารถรู้ได้เมื่ออธิบายหัวข้อที่ยกขึ้นไว้
- ๓) **เนยฺย** ผู้สามารถเข้าใจได้เมื่ออธิบายอย่างละเอียด ชักถาม ทบทวน
- ๔) **ปทปรม** ผู้ที่ครูหรือผู้ส่งสารจะต้องใช้บทบาทอย่างมาก จึงเข้าใจได้

สรุปว่า พุทธวิธีการสื่อสารเกิดจากพระปัญญาญาณของพระพุทธองค์ ซึ่งทรงเห็นการดำรงชีวิตของมนุษย์ว่าล้วนเป็นความทุกข์ คือปัญหาชีวิต ที่มนุษย์จะต้องรู้ และหาทางแก้ไขอย่างเร่งด่วนด้วยปัญญาของมนุษย์เอง ผู้ส่งสารจะอยู่ในฐานะ ปรโตโฆส (เสียงจากผู้อื่น) ที่เป็นกัลยาณมิตร (เพื่อนที่ดี) ซึ่งคอยชี้ทิศทางให้ ส่วนผู้รับสารจะปฏิบัติตามหรือไม่ ต้องอาศัยความศรัทธาในตัวผู้ส่งสาร และเชื่อมั่นในตัวเขาเอง

ในด้านของผู้รับสารที่ฟังประสงค์ โดยเฉพาะในยุคข่าวสารไหลบ่ามาจากสารทิศมากมายเช่นนี้จะต้องมีคุณสมบัติหรือความสามารถในการแยกแยะข้อมูลข่าวสารว่าอะไรควรเชื่อ อะไรไม่ควรเชื่อ และควรมีคุณสมบัติเพิ่มเติมตามแนวทาง **กาลามสูตร** ซึ่งส่งเสริมให้บุคคลใช้เหตุผลและความคิดอิสระในการตัดสินปัญหาต่าง ๆ

^๓ อจ.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๕๓

บุคลิกภาพของผู้สื่อสาร มี ๔ อย่าง

- ๑) รูปร่างภายนอก คือ มีรูปร่างงาม มีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ
- ๒) สททบุปพมาณิกา คือ มีเสียงดี แจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อม ไม่พรวด ซึ่งกังวาน
- ๓) ลุขบุปพมาณิกา คือ ประพฤติขัดเกลาภิเลส เช่น ฉันทนเดียว จีวร ๓ ผืน จำวัดเพียง ๓ ชั่วโมง
- ๔) ธมมบุปพมาณิกา คือ บุคคลที่พิจารณาด้วยปัญญาเห็นสัจธรรมหรือการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ แสดงธรรมชัดเจนด้วย ส. ๔ (สันตัสสนา, สมာทปนา, สมุตเตชนา, สัมปหังสนา) ดุจหงาย ของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ดุจตามประทีปในที่มืด

สรุปความได้ว่า พระบรมศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงมีคุณสมบัติของนักสื่อสารที่สมบูรณ์แบบที่สุด พระองค์มีหลักการในการสื่อสารกับผู้ฟังให้สามารถได้รับประโยชน์จากพระธรรมเทศนาของพระองค์อย่างทั่วถึง เพราะเหตุที่พระองค์ทรงเป็นสัพพัญญู ที่สามารถรู้ภาวะจิตของผู้ฟังได้เป็นอย่างดี จึงทำให้พระพุทธองค์สามารถเลือกหัวข้อธรรมะในการแสดง

ซึ่งข้อนี้หากจะนำไปปรับใช้เป็นหลักในการสื่อสารก็คือ นักสื่อสารจะต้องรู้จักกลุ่มเป้าหมาย ต้องรู้ว่าในสถานที่ที่จะแสดงธรรมหรือสื่อสารนั้น มีบุคคลประเภทใดบ้าง ไม่ว่าจะเป็นโดยเพศ โดยวัย โดยวุฒิ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการเลือกหัวข้อธรรมที่เหมาะสม และสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ฟังโดยทั่วกัน.

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับ มหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๓.

พุทธทาสภิกขุ. พุทธประวัติจากพระโอษฐ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๔๕.